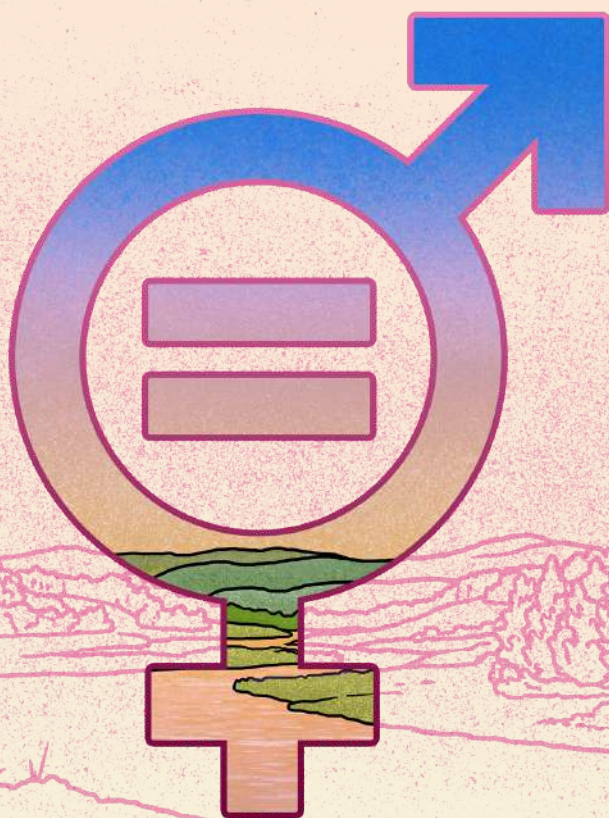

ŽENSKI EKOLOŠKI BUĐELAR

RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE U
OBLASTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

МРЕЖА ЖЕНА ЗА
ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ

ŽENSKI EKOLOŠKI BUĐELAR

RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE U OBLASTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

SADRŽAJ:

- 3** Uvod
- 5** Rodna dimenzija zaštite životne sredine
- 8** Loši primeri rodno odgovornog budžetiranja u oblasti zaštite životne sredine
- 11** Smernice UN za rodno odgovorno budžetiranje
- 12** Kako bi se rodno odgovorno budžetiranje u oblasti zaštite životne sredine moglo primeniti u praksi u Srbiji?
- 15** Zaključak

AUTORKE:

Iskra Krstić i Žaklina Živković

IZDAVAČ:

Organizacija za političku ekologiju Polekol,
Makedonska 4/1 11000 Beograd

DIZAJN, ILUSTRACIJE I PRELOM:

Kalman Moldovai

Beograd, 2024.

UVOD

Rodno odgovorno budžetiranje predstavlja alat koji povezuje društvenu stvarnost i ekonomske politike, premošćujući jaz između rodne ravnopravnosti i raspodele javnih resursa. To nije samo tehnička procedura, već i društveni pristup koji prepoznaje različite potrebe i izazove s kojima se suočavaju žene i muškarci, deca i stariji, kao i marginalizovane grupe u našem društvu. Kroz ovakav pristup, budžetske odluke postaju sredstvo za unapređenje društvene pravde, osnaživanje zajednica i rešavanje duboko ukorenjenih nejednakosti.

U središtu rodno odgovornog budžetiranja nalazi se razumevanje da ekonomske politike nisu neutralne. Svaka budžetska linija, svaka javna investicija ili poreska olakšica utiče na živote građana na specifične načine, oblikovane njihovom rodnom ulogom, socijalnim statusom ili geografskim položajem. Na primer, nedostatak vrtića ili domova za stare u ruralnim područjima disproporcionalno pogađa žene, ograničavajući njihove mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje ili preduzetništvo, kao i za učešće u civilnom društvu i političkom životu, odnosno u donošenju odluka koje se tiču životne sredine. Isto tako, ulaganja u ekološku infrastrukturu koja ne uzimaju u obzir različite potrebe žena i muškaraca mogu rezultirati politikama koje nisu dovoljno inkluzivne niti održive.

UNEP prepoznaje posebne faktore koji otežavaju život žena u kontekstu borbe za zdravu životnu sredinu i adaptacije na klimatske promene. Oni su: nesigurno vlasništvo nad zemljom i stambena nesigurnost; otežan pristup prirodnim dobrima; ograničene mogućnosti učešća u donošenju odluka; ograničen pristup osnovnom obrazovanju; nedostatak pristupa tržištima, finansijskom kapitalu, obrazovanju, i tehnologijama; i dvostruko opterećenje unutar i van domaćinstva.¹

Zamislimo društvo u kojem su budžeti ne samo instrument za upravljanje finansijama već i ogledalo vrednosti i prioriteta zajednice. Rodno odgovorno budžetiranje nastoji da učini upravo to – da budžet postane alat za izgradnju ravnopravnijeg i održivijeg društva. Rodno odgovorno budžetiranje je strategija koja kreira budžete koji odgovaraju svima, kažu Ujedinjene nacije.² Po definiciji UN-a, rodno odgovorni budžeti teže pravednoj raspodeli resursa uzimajući u obzir i analizirajući jedinstvene i različite potrebe svake osobe.

1 https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7655/-Gender_equality_and_the_environment_Policy_and_strategy-2015Gender_equality_and_the_environment_policy_and_strategy.pdf?sequence=3&isAllowed=y

2 <https://www.unwomen.org/en/news-stories/explainer/2023/11/what-is-gender-responsive-budgeting>

U temelju rodno odgovornog budžetiranja leži ideja da ulaganja u infrastrukturu, obrazovanje, zdravstvo, životnu sredinu i socijalnu zaštitu moraju prepoznati različite potrebe i doprinose svih građana. Takav pristup ne znači kreiranje posebnih budžeta za žene, već preispitivanje svih aspekata budžeta kroz rodnu prizmu, kako bi javni resursi bili raspoređeni na način koji promovise ravnopravnost i jednakost šansi.

On otvara i mogućnost za bolje usklađivanje nacionalnih budžeta sa ciljevima održivog razvoja (Sustainable Development Goals), i jedan je od metoda za adaptaciju na klimatske promene.

Na ovim stranicama istražićemo kako rodno odgovorno budžetiranje može postati ključni mehanizam za transformaciju javnih politika, stvaranje pravednijeg društva i unapređenje kvaliteta života za sve. Ova publikacija osvetljava izazove i mogućnosti, nudeći praktične smernice za donosiocje odluka, stručnjake i aktiviste posvećene društvenim promenama. Kroz analize, primere i predloge, cilj je da inspirisemo promene koje će učiniti budžete alatom društvene ravnoteže i održivog razvoja.

RODNA DIMENZIJA ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Rodno odgovorno budžetiranje posebno je važno u oblasti zaštite životne sredine, gde klimatske promene i degradacija prirodnih dobara imaju neravnomeran uticaj na različite grupe stanovništva. Istraživanja pokazuju da žene doživljavaju nepravdno veće opterećenje usled degradacije životne sredine (ovu nepravdu zovemo distribuciona nepravda); da je manje je verovatno da će imati kontrolu nad odlukama u vezi sa životnom sredinom u odnosu na muškarce (proceduralna nepravda), što sve utiče na njihovo zdravlje i bezbednost (supstancijalna nepravda).³

Na globalnom nivou, razmere opterećenja koje uzrokuju postojeći nedostaci u institucijama zdravlja, nege i brige, obrazovanja, socijalne i penzione zaštite, vodosnabdevanja, kupovine i distribucije hrane, saobraćaja i zapošljavanja, ogromne su.⁴ U kombinaciji sa klimatskim promenama ova opterećenja će narastati. Žene, posebno u ruralnim sredinama, često su prve koje osećaju posledice ekoloških izazova, jer su njihove uloge u domaćinstvu, poljoprivredi ili zajednici neposredno povezane sa prirodnim dobrima.

3 <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5086744/>

4 <https://policy-practice.oxfam.org/resources/time-to-care-unpaid-and-underpaid-care-work-and-the-global-inequality-crisis-620928/>

Klimatske promene i zagađenje će po procenama Svetskog ekonomskog foruma gurnuti još 158 miliona žena i devojaka u siromaštvo i 236 miliona više žena nego danas suočće sa nesigurnošću hrane.⁵ Mnoge od njih će, primera radi, biti prisiljene da hranu i vodu nabavljaju iz udaljenijih izvora ili da ih nabavljaju teže, što će negativno uticati na vreme i novac koje mogu da ulože u obrazovanje ili rad, na njihove izbore, mogućnost planiranja porodice, kao i na njihovu ličnu bezbednost, ako se ne grade institucije koje im to olakšavaju.

Mnoge od njih biće prisiljene i da se sele. Budući da Srbija nije odredište većine klimatskih i ekonomskih migranata sa bliskog Istoka, javnost često zanemaruje tegobe koje pogađaju izbeglice i migrantkinje. A, ipak, ne samo što time zanemarujemo da smo zemlja na migrantskoj ruti, već i činjenicu da smeštaj i standard života mnogih interno raseljenih lica i lica bez stalnog prebivališta u Srbiji ostaju decenijama nerešen problem, a da će mnoge žene i pripadnici drugih ugroženih grupa biti prisiljeni na migracije koje su neposredno i posredno uzrokovane promenom klime i ugrožavanjem životne sredine.

Stoga, investiranje u zaštitu životne sredine kroz rodno senzibilisan pristup unapređuje ekološku održivost istovremeno doprinoseći jačanju socijalne pravde i ekonomskom osnaživanju. Kako naglašava OECD, rodna ravnopravnost i zaštita životne sredine se međusobno podstiču.⁶

5 <https://www.weforum.org/stories/2024/01/women-health-climate-change/>

6 https://www.oecd.org/en/publications/gender-and-the-environment_3d-32ca39-en.html

ZAŠTO JE OVO VAŽNO ZA SRBIJU?

Ruralne oblasti: Veliki deo stanovništva Srbije živi u ruralnim oblastima gde su žene često marginalizovane u ekonomskom i društvenom smislu, a njihove uloge u očuvanju prirodnih dobara su nevidljive. U urbanim i industrijskim sredinama, žene se susreću sa velikim zdravstvenim rizicima uzrokovanim višestrukim izvorima zagađenja. (Medicinska istraživanja, kao i programi prevencije i sanacije, u ovom pogledu ne prate realne potrebe stanovništva, kako žena tako i drugih ranjivih grupa, zbog čega je postojeće preporuke potrebno dopunjavati.)

Klimatske promene: Balkan je deo evropskog kontinenta u povećanom riziku od posledica klimatskih promena, a sam kontinent se zagreva brže od drugih. Srbija se zato već ozbiljno suočava sa izazovima poput poplava, suša i zagađenja, gde žene i deca najviše trpe posledice. Klimatski incidenti poput poplava i suša su opasniji po žene i mlade, koji su po istraživanjima manje mobilni, a fizički osetljiviji; osim neposrednih rizika po život i zdravlje, incident atmosferske pojave stavljaju raseljene žene i decu u rizik da postanu žrtve seksualnog i drugih oblika nasilja, trgovine ljudima i seksualne eksploatacije.

Rodna nejednakost: Srbija je zemlja izrazitih ekonomskih nejednakosti, sa velikim problemima⁷ u pogledu implementacije emancipatornih politika.⁸ Poslednji Izveštaju Komesarke za ljudska prava Saveta Evrope za Srbiju pokazuje da žene i druge marginalizovane grupe doživljavaju nepravdu u aspektima koje smo već nabrojali, a pre svega: kroz nesigurno vlasništvo nad zemljom i stambenu nesigurnost (otežan pristup nasleđivanju i kupovini nekretnina i zemljišta); ograničene mogućnosti učešća u donošenju odluka; nedostatak ili ograničenja pristupa tržištima, finansijskom kapitalu, obrazovanju, i tehnologijama; a naročito usled dvostrukog opterećenja unutar i van domaćinstva nasilja i specifičnih oblika zdravstvenih rizika povezanih sa mestom života i/ili rada.

ROB može doprineti smanjenju rodni nejednakosti kroz pravedniju raspodelu sredstava i resursa.

7 <https://www.masina.rs/rodna-ravnopravnost-u-srbiji-u-praksi-daleko-od-stanja-na-papiru/>

8 <https://rm.coe.int/report-on-serbia-by-dunja-mijatovic-commissioner-for-human-rights-of-t/1680ac88cc>

LOŠI PRIMERI RODNO ODGOVORNOG BUDŽETIRANJA U OBLASTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Loši primeri rodno odgovornog budžetiranja u oblasti zaštite životne sredine nastaju kada se rodna perspektiva ne uzme adekvatno u obzir, što može rezultirati nepravdom, neefikasnošću i čak negativnim efektima na zajednicu i životnu sredinu. Evo nekoliko primera:

1. Ignorisanje različitih pristupa dobrima različitih grupa

U ruralnoj zajednici je sproveden projekat za unapređenje infrastrukture za navodnjavanje, ali su sredstva raspodeljena na osnovu vlasništva nad zemljištem. Budući da su muškarci dominantni vlasnici zemljišta, žene koje čine većinu radne snage u poljoprivredi nisu imale koristi od projekta. Rezultat je bio produbljivanje rodni nejednakosti, uz zanemarivanje doprinosa žena u proizvodnji hrane.

2. Jednokratne inicijative bez održivosti

U jednom projektu za energetska efikasnost sredstva su izdvojena za obuku žena o mogućnostima za uštedu energije. Međutim, nakon završetka projekta, nije pružena podrška za primenu znanja ili zapošljavanje u ovoj oblasti. Projekat je time ostao neodrživ i nije dao trajne rezultate, dok su žene koje su učestvovala u obuci izgubile motivaciju i poverenje u ovakve inicijative.

3. Projekti koji povećavaju opterećenje za žene

Investicije u zelene poslove i žensko preduzetništvo ne mogu se smatrati u potpunosti rodno odgovornim budžetiranjem ako se ne rešava problem neravnomerne raspodele tereta nege i brige o porodici, posebno u ruralnim područjima.

U Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama, žene obavljaju većinu neplaćenih poslova brige o deci, starima i domaćinstvu. U ruralnim sredinama, gde često nema dostupnih javnih usluga poput vrtića, škola i domova za stare, žene su dodatno opterećene ovim obavezama.

Bez oslobađanja vremena kroz odgovarajuće javne usluge, žene teško mogu da se uključe u preduzetničke aktivnosti, pa čak ni u zelene poslove koji su često manje fleksibilni i zahtevaju vreme i edukaciju.

4. Nepostojanje konsultacija sa ženama

U mnogim gradovima Srbije, infrastruktura za zaštitu životne sredine, poput biciklističkih staza, javnog prevoza ili zelenih površina, često nije dizajnirana tako da odgovara potrebama svih grupa.

Na primer, žene koje često kombinuju porodične i poslovne obaveze zahtevaju sigurnije i pristupačnije opcije transporta. Kao glavna mera za smanjenje zagađenja u Republici Srbiji, sredstva su uložena u subvencije za električne automobile. Međutim, podaci pokazuju da svega 35 odsto žena ima vozačku dozvolu u Srbiji⁹. Statistike u Srbiji i šire pokazuju da muškarci češće poseduju automobile, naročito skuplje modele. Subvencije tako pretežno koriste (imućni) muškarci, što može dodatno produbiti socijalne i rodne nejednakosti. Žene u Srbiji u proseku imaju niže prihode od muškaraca i češće su zaposlene na slabije plaćenim poslovima. Skupi električni automobili, čak i uz subvencije, ostaju van domašaja većine žena. Subvencije za električne automobile ciljaju pojedince, dok bi rodno odgovorno budžetiranje trebalo da osigura koristi za šire grupe. Na primer, ulaganja u električne autobuse ili biciklističku infrastrukturu imala bi širi i inkluzivniji društveni uticaj.

9 <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/rodna-ravnopravnost-u-sektoru-transporta>

5. Uključivanje rodne perspektive samo na papiru

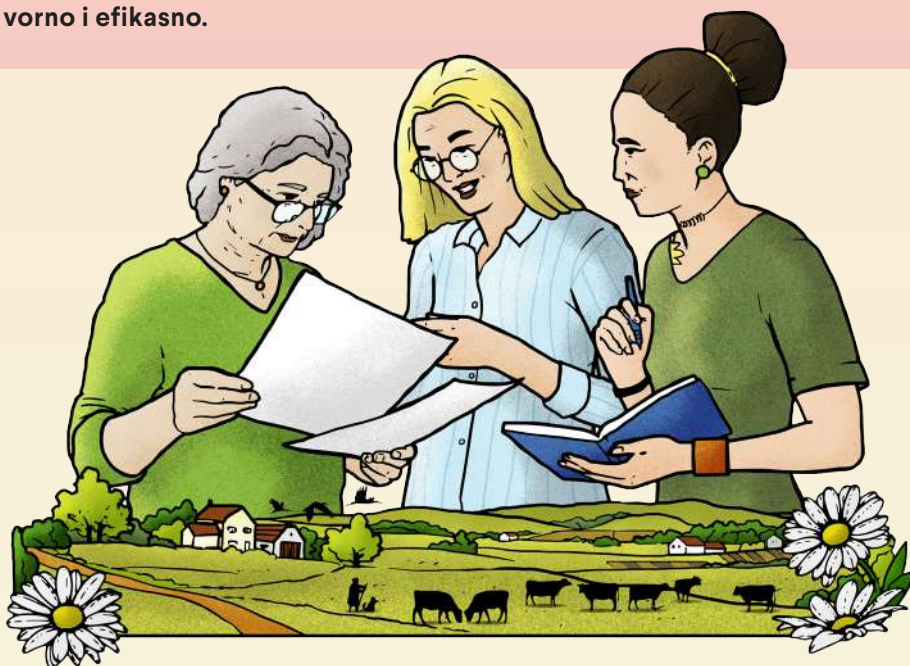
U izveštaju o budžetu za ekološke projekte, uvedena je rodna komponenta kroz naznaku da će žene biti "posebno uključene." Međutim, u praksi nije bilo jasnih indikatora, ciljeva niti mehanizama za praćenje njihove stvarne uključenosti. Projekat je ostao deklarativan, a rodna ravnopravnost nije unapređena.

ZAKLJUČAK

Loši primeri ukazuju na ključne izazove u sprovođenju rodno odgovornog budžetiranja. Najčešće greške uključuju:

- Nedostatak konsultacija sa ženama i marginalizovanim grupama.
- Neadekvatnu analizu rodnog uticaja pre dodele sredstava.
- Kratkoročne ili simbolične inicijative bez održivih rezultata.
- Zanemarivanje postojećih rodni uloga i odnosa moći.

Ovi primeri naglašavaju važnost kvalitetnog planiranja, praćenja i uključivanja svih društvenih grupa kako bi budžetiranje bilo istinski rodno odgovorno i efikasno.

SMERNICE UN ZA RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE

Rodno odgovorni budžeti zahtevaju pristup čitave državne administracije, čvrste institucionalne okvire, političku volju, zakone koji podržavaju jednaku raspodelu dobara, pouzdane podatke za potpuno razumevanje različitih potreba ljudi, saradnju sa privatnim sektorom i civilnim društvom, i praćenje i sisteme evaluacije za informisanje budućih prilagođavanja budžeta, naglašava UN Women.¹⁰

Rodno odgovorno budžetiranje nije novina – prva ga je uvela Australija, još 1984. godine. Od preko 100 zemalja koje su uvele neku vrstu rodno odgovornog budžetiranja od tada, oko četvrtine ima uspešan sistem praćenja ulaganja u kontekstu rodne ravnopravnosti.

Na osnovu dosadašnjih iskustava, UN predlaže sledeće smernice za rodno odgovorno budžetiranje:

- Uvesti zakone koji obavezuju rodno odgovorno budžetiranje i jasne smernice i alate za implementaciju.
- Analizirati rodne razlike i koristiti te nalaze za oblikovanje i praćenje postojećih i budućih budžeta.
- Povećati transparentnost dodeljivanja i potrošnje resursa za rešavanje rodnih razlika, pratiti novac i obezbediti da ljudi mogu da pozovu svoje vlade na odgovornost.
- Prepoznati različite potrebe žena, uzimajući u obzir faktore kao što su socio-ekonomski status, mesto, rasu i etničku pripadnost i ohrabrivati zakonodavce da razgovaraju sa ženama iz različitih sredina kako bi se osiguralo da politike i javno finansiranje adekvatno podržavaju žene i devojke različitog porekla i statusa.

10 <https://www.unwomen.org/en/news-stories/explainer/2023/11/what-is-gender-responsive-budgeting>

KAKO BI SE RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE U OBLASTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE MOGLO PRIMENITI U PRAKSI U SRBIJI?

1. Programi za energetske efikasno stanovanje

Problemi: Žene, posebno u ulozi vođenja domaćinstava, često imaju veće troškove za energiju, dok su manje uključene u donošenje odluka o renoviranju ili modernizaciji stanovanja.

Rešenja kroz ROB:

- Subvencije za energetske efikasne uređaje i izolaciju koje ciljaju domaćinstva sa ženama kao glavnim korisnicima.
- Obuke i kampanje za podizanje svesti o uštedi energije koje su prilagođene ženama, posebno u socijalno ugroženim grupama.
- Programi podrške za energetske siromašne zajednice, sa fokusom na samohrane majke i starije žene.

Efekat: Smanjenje potrošnje energije i troškova za domaćinstva, uz istovremeno unapređenje kvaliteta života.

2. Programi zelenog zapošljavanja

Problem: Nedovoljna uključenost žena u oblastima zelene ekonomije.

Rešenja:

- **Poreske olakšice** za preduzeća koja zapošljavaju žene u ekološkim projektima.
- **Subvencije** za žene preduzetnice koje pokreću zelene biznise.
- Podsticanje **ženskih kooperativa** koje integrišu zelene inicijative i deljenje resursa za negu.
- **Investicije u socijalnu infrastrukturu:** Rodno odgovorno budžetiranje mora da obuhvati ulaganja u vrtiće, škole, domove za stare i druge javne servise koji rasterećuju žene.
- **Pristup obrazovanju i obukama:** Žene u ruralnim sredinama često nemaju pristup obrazovanju i treninzima za zelene poslove, što dodatno ograničava njihove mogućnosti.
- **Fleksibilne radne opcije:** Zelene poslove i žensko preduzetništvo treba strukturisati tako da omogućavaju fleksibilno radno vreme i rad u zajednici, što može bolje odgovarati ženama sa porodičnim obavezama.

Efekat: Veća zaposlenost žena, ekonomsko osnaživanje i povećana svest o zaštiti životne sredine.

3. Rodno inkluzivne kampanje o klimatskim promenama

Problem: Kampanje koje se bave uticajem klimatskih promena, kao i načinima prilagođavanja i smanjenja rizika ne adresiraju različite perspektive ili uopšte ni ne dolaze do žena

Primena:

- Organizovati radionice i javne debate sa fokusom na žene iz marginalizovanih grupa.
- Kreirati edukativne materijale koji uključuju rodnu perspektivu.
- Uključiti žene kao liderke u lokalnim ekološkim inicijativama.

Efekat: Veća uključenost žena u donošenje odluka i osnaživanje lokalnih zajednica u borbi protiv posledica klimatskih promena.

4. Rodno odgovorno planiranje budžeta za prirodna dobra

Problem: Budžetski planovi za zaštitu prirodnih dobara su rodno slepi, odnosno ne analiziraju se sa aspekta rodne ravnopravnosti.

Primena:

- Razviti rodne pokazatelje i mehanizme za praćenje potrošnje budžetskih sredstava.
- Uključiti žene u savete i komisije koje odlučuju o korišćenju dobara, kao što su šume, vode i zemljište.
- Obavezati lokalne vlasti da objave izveštaje o rodnom uticaju budžetskih odluka.

Efekat: Transparentnije i pravičnije korišćenje sredstava za zaštitu prirodnih dobara.

5. Poboljšanje rodne dimenzije u urbanim ekološkim projektima

Predlog: Osigurati da projekti urbane ekologije, poput biciklističkih staza, zelenih površina i energetske efikasne zgrade, uzmu u obzir rodne potrebe.

Primena:

- Konsultacije sa ženama tokom planiranja urbanih projekata.
- Uvođenje sigurnosnih mera (osvetljenje, pristupačnost) koje će povećati korišćenje infrastrukture od strane žena.
- Razvoj zajedničkih prostora koji podržavaju ulogu žena u zajednici, poput bašti za uzgoj hrane.

Efekat: Veće korišćenje urbanih ekoloških rešenja i smanjenje rodne nejednakosti u urbanim sredinama.

6. Specifične subvencije za ekološke projekte žena

Predlog: Kreirati posebne fondove za podršku ekološkim projektima koje predvode žene.

Primena:

- Finansiranje projekata održive poljoprivrede ili reciklaže koje iniciraju žene.
- Obuka za pripremu projekata i apliciranje za sredstva.
- Pružanje mentorstva za razvoj i implementaciju projekata.

Efekat: Promovisanje inovacija u zaštiti životne sredine i povećanje vidljivosti žena kao liderki u ovoj oblasti.

ZAKLJUČAK

Rodno odgovorno budžetiranje predstavlja doprinos postizanju pravde u oblasti životne sredine¹¹, odnosno korak ka zdravoj životnoj sredini za sve; ka jednakom pristupu prirodnim dobrima; jednakoj zaštiti od štete po životnu sredinu; jednakom pristup informacijama o životnoj sredini; i ravnopravnom učešće u odlučivanju o životnoj sredini.

Rodno odgovorno budžetiranje u oblasti zaštite životne sredine je i alat za efikasnost. Uključivanjem rodne perspektive u budžetske procese, možemo osigurati da se politike zaštite životne sredine prilagode stvarnim potrebama svih građana. To dovodi do boljih rezultata, održivijih zajednica i pravednijeg društva. Rodna ravnopravnost i zaštita životne sredine su međusobno povezani, a ROB je alat koji može pomoći da se te veze bolje prepoznaju i valorizuju.

Podrška reformama u životnoj sredini

Ovaj materijal izrađen je u okviru programa EKO-SISTEM: Podrška reformama u zaštiti životne sredine, koji sprovode Mladi istraživači Srbije (MIS), uz podršku Švedske preko Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). Za sadržaj ovog materijala odgovoran je isključivo autor. Mladi istraživači Srbije i Sida ne dele nužno stavove i tumačenja izrečena u ovom materijalu.

**МРЕЖА ЖЕНА ЗА
ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ**